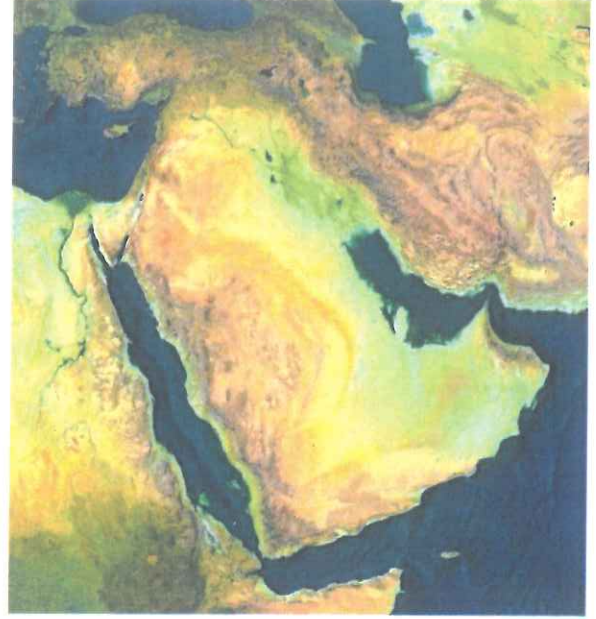

Yakın Değil, Uzak Değil Ortadoğu

Geniş tanımıyla "Ortadoğu nedir, neresidir?" dediğimizde, "Ortadoğu bugün dahi eskiden olduğu gibi önemini kaybetmemiş bir coğrafya ve ismini de yine siyasi olarak İngilizlerden almış bir yerdir," diyebiliriz. Ortadoğu Türkiye, Afganistan, Suriye, Lübnan, K. Afrika devletleri ve Arap yarımadasını da içine alan bölgedir. Öncelikle bölge ne biçimde tanımlanırsa tanımlansın, burada Arap kültürü ve İslam dininin egemen olduğu bir gerçektir. Lübnan ve İsrail dışında, nüfusunun büyük çoğunluğu ise müslümandır. Bölge bugün, Türkiye ile birlikte İran, İsrail ve Kıbrıs hariç tutulacak olursa, Ortadoğu'nun geniş bir kısmında yer alan ülkeler ve Arap ülkelerinden oluşmaktadır.. Ortadoğu'nun dünya politikasındaki tarihsel rolü Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir aracı olmasından kaynaklanmaktadır.

Ortadoğu meselesinde bazen konudan konuya atlanabilir. Bazen bu bölgede çatışmalar esas alınır, bazen dini özellikler homojenleştirilir, bazen de her konu petrole bağlanır. Bazen Ortadoğu meselesinde bütünü görmek isteriz bazen de ayrıntılara takılırız. Ortadoğu'yu geçmişiyile anlamak, bugünkü dünyayı anlamak bakımından önemlidir. Hemen yanı başımızda hala devam eden çatışmalar ayaklanmalar isyanlar ve daha birçok olay.... Ve Bunların sebepleri siyasi hakimiyet, dini amaçlı hakimiyet, şemsiyesi altında geçmişten bugüne bu bölgenin karıştığına tanığız. Bugün de bu saydıklarımın biraz daha değişmiş haliyle hortladığını, siyasi hakimiyet, demokrasi söylemleri ile ve Dini hakimiyet söylemleri ile (eskiden üç kutsal din iken şimdilerde, her dine saygılı durduğunu ifade eden Masonluk, yine Musevilik ve Hristiyanlığın birleşimini sağlayan Evanjerist gruplar) buralarda görünürde etkili olmak isteyen yapılardır. Bütün bu madalyonun diğer yüzü ise tarihte de olduğu gibi şimdi de ekonomiktir. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı öğretim üyeleriyle Ortadoğu'yu bugünü ve yarınıyla ele aldık.

Yazının MÖ. 4. binde bulunmasıyla ortaya çıkan yazılı tarihe göre, Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin yataklarını esas alan bölgeye ardı ardına birçok uygarlık gelerek yerleşmiştir. Sümerler, Hititler, Babilliler,

Asurlular ve Persler Mezopotamya'da ve Anadolu'da merkezleşmişler ve topraklarının doğusuna ve batısına yayılan imparatorluklar kurmuşlardır. Akdeniz'in doğusunda (Filistin bölgesi) Sur, Sayda, Trablus ve Akka bölgesine yerleşmiş olan Fenikeliler, tüm Akdeniz kıyılarında koloniler kurmuş İngiltere, Hindistan ve Batı Afrika ile ticaret geliştirmişlerdir. Ayrıca doğu-batı ticaretini uzun yıllar ellerinde tutmuşlardır. Roma İmparatorluğu'nun işgali ile bu devletin sınırları içinde kalan Fenikeliler tüccarlara da MÖ. I. Yüzyıldan itibaren "Suriyeli" denmeye başlanmıştır. Mısırlılar ise M.Ö. 4. Binden itibaren kurdukları uygarlığı geliştirmişlerdir. Hititlilerle Mısırlıların bugünkü Suriye, Lübnan ve Filistin bölgelerini ele geçirme mücadeleleri kanlı savaşlara yol açmış, bununla birlikte Asur tehdidi ortaya çıkınca III. Hattuşili (Hititler) ile II.Ramses (Mısırlılar) MÖ. 1275' te Kadeş Barış Antlaşmasını imzalamışlardır. Böylece Batı Asya'da yarım yüzyıllık bir barış sağlamışlardır. Babil hükümdarı Hammurabi'nin ilk kanunları çıkarması (MÖ.1728-1686). İlk paranın MÖ.900'lerde kullanılması yine bu coğrafyada olmuştur. Eskiçağda yaşayan bu toplumlar petrol olduğunu biliyorlardı ve zift olarak ham petrolü kullanılmışlardı. Peki bu dönemde bu devletlerin savaş mücadelelerinin önemi neydi? Hangi kaynaklar idi veya neden birbiriyle kıyasıya savaşmışlardı?

Kısaca başangıç yaptığımızda:

603-628 Bizans-Sasani (İran) savaşları, Batı Asya'nın bu iki önemli siyasi gücünü birden tüketmiştir. Bu bölgede İslamın güç kazanmasında önemli bir olaydır.

633'ten 751 ya kadar Araplar, Suriye, Filistin, Irak, İran, Kuzey Afrika, İber Yarımadası'nı ve

Prof. Dr. Hale Şıvgın

Maveraünnehir'i fethetmişlerdir. Bu bölgede güçlü bir siyasi yapıya ulaşmışlardır. Yine bu yıllar içerisinde Araplar arasında halifelik mücadeleleri, boy çatışmaları, siyasi hakimiyet çabaları yeni sonuçlar

doğurmuştur. Arapların bölgedeki hakimiyeti yavaş yavaş Türklerin eline geçmeye başlayacaktır. Büyük Selçuklu devleti, Türkiye Selçuklu devleti, Memlükler ve Osmanlı devleti hakimiyetleridir bunlar. Türklerin ve İslâm'ın bu bölgedeki ilerleyişi birkaç asır arayla haçlı birliklerinin bölgeye saldırısına yol açmıştır. 11. Asrın sonunda Bizans'ın davetiyle alevlenen Haçlı seferleri uzun asırlar bölgede batıdan saldırarak, uzun vadede istikrarsızlık ve sıkıntılara yol açmıştır ve bölgede çok farklı siyasi yapıların oluşmasına sebep olmuştur. (Yakın zamanda da ABD Başkanı C.W. Bush "biz ve onlar" tabirini kullanması haçlı zihniyetinin bir devamı niteliğindedir.) 13. yüzyılda ise Moğol akınları bölgenin daha da karışmasını sağlamıştır. Bütün bunlar yaşanırken bölgede Türkiye Selçukluları, Artuklular ve Dımaşk Atabeyleri gibi güçlerle başlayan karşı hareket önce gelen bu haçlı saldırılarını durdurmuş ve zaman zaman püskürtmüş lakin Eyyubiler ve Memlüklerle yeni bir döneme giren karşı hareket Haçlı ve Moğol varlığına karşı nihai darbeleri indirmiştir. Bunlar olurken Bölge'de bulunan Ermeniler gibi Hristiyan ve diğer bazı yerel unsurlar bu yeni istilacılarla kendi tarihî çerçeveleri içinde yakınlaşmışlardır. Ermeniler haçlı seferleri sırasında bir dönem güçlü devlet kurabilmiş ve o dönemin başka bir güçlü devleti olan Memlüklere kafa tutabilmiştir. Fakat bu Ermeniler açısından son derece olumsuz olmuş ve Memlük devletine yenilmeleriyle bir daha toparlanamamışlardır. Bu ortamda başka bir unsur olan ve kurucusu olan Hasan Sabbah'ın Haşhaşin denilen tarikatı bir devlet olmakla birlikte kah Moğolların yanında kah Haçlıların yanında ve bazen de Selçukluların içlerindeki ayrılıklarından yararlanarak onların yanında olan ve daha birçok siyasi yapıya da bürünebilen bu, terör odaklı din görünümü Batını inançlı tarikat Ortadoğu'da uzun bir müddet siyasi cinayetlerle bölgenin karışık kalmasını sağlamışlardır. Çünkü bölgede merkezi devletleri tehdit olarak algılıyorlardı.(Ben bunu şuan Ortadoğu'da suni oluşturulmuş bazı dini gruplara ve mezheplere benzetmekteyim.) Bu tarikat çoğu merkezli devletlerin sonunu getirmeyi de başarmıştır. Osmanlı Devleti ise bu herc ü merc döneminde ve onun üzerine kurularak üçüncü bir hareket devrini başlatmıştır.

Osmanlı Devleti Döneminde Ortadoğu hakkında kısaca ne diyebilirsiniz?

Prof. Dr. Hale Şıvgın: Ortadoğu Yavuz Sultan Selim tarafından feth edildiği 1517 tarihinden I. Dünya Savaşı sonuna yani 1918'e kadar 400 yıl civarında Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı yönetiminde Ortadoğu'ya özel bir önem verilmiş olup Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Bağdat, Mısır hep ayrıcalıklı statüsü olan yerler olmuştur. Osmanlı yöneticileri Mekke ve Medine 'ye çok özel bir önem atfetmişler ve kendilerini bölgenin gönüllü hizmetkarları (Hâdim-ül harameyn) demişlerdir. Böyle bir bağlılık söz konusudur. Dolayısı ile bizim Ortadoğu ile bağlarımız bizim Ortadoğu'ya bakışımız batılı devletlerden çok farklıdır. Maddiyattan çok maneviyata dayanır. Osmanlı 1918'de bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Fahrettin Paşa'nın Medine müdafaası dillere destan olmuştur. Mondros mütaresesinin imzalanmasından sonra bütün Osmanlı garnizonları en yakın İngiliz birliklerine teslim olacaktı. Ancak Fahrettin Paşa Medine'yi İngilizlere teslim etmemiş üç ay direnmiş ancak son padişah Vahdettin'in iknası ile bundan vazgeçmiştir. (Burada son padişah vatan haini gibi asla algılanmamalı ve o dönem şartları göz önünde bulundurulmalıdır.) Bölge en rahat ve huzurlu dönemini Osmanlı yönetiminde yaşamıştır. Bu bölgedeki sorunlar Osmanlı'nın bölgeden ayrılmasından sonra başlamıştır. Giderek derinleşmiş ve bütün dünyayı meşgul etmektedir. Sorunun çözümü için büyük gayretler gösterilmektedir.

2010 yılında başlayan Arap Baharını nasıl görüyorsunuz?

Prof. Dr. Hale Şıvgın: Arap Baharını Batıların planı olarak görmüyorum. Aslında bu olayların sebebinin Arapların kendi içinde yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığını söyleyebilirim. Daha önce bu bölgede Arapların ekonomik dini siyasi sorunları artık patlama noktasına gelmiştir. Ayrıca mevcut yapılarıyla global dünya düzenine ayak uyduramayışları özellikle ekonomik sıkıntılar bir takım insan hakları ihlalleri Arap baharını tetiklemiştir. Batılılar ise bunu manipüle etmiştir diyebilirim. Amerika özellikle sözüm ona buradaki insanların da demokrasi isteme hakkı olduğunu savunmuştur. Devrilen iktidarlara baktığınızda uzun müddet iktidarda kalan diktatörlükler söz konusu, örnek verecek olursak Muammer Kaddafi 50 yıl gibi bir süre iktidarda kalmıştır. İşte bu tür yönetimler yenedünya düzeninde artık eski usul olmaları sebebiyle farklı sonuçlar doğurmuştur.

Türkiye'nin son dönemlerde Suriye politikasını nasıl yorumluyorsunuz?

Prof. Dr. Hale Şıvgın: Öncelikle Suriye'de değişim yaşanacağına inanıyorum. Türkiye Suriye'de olan

bitenle yakından ilgilenmek zorundadır çünkü burayla bizim tarihsel bağlarımız var. Suriye'de Türkiye'de yaşayan insanların akrabaları var. Bunların hepsini bir kenara bıraksak bile Türkiye'nin en uzun sınırı Suriye sınırındadır. Türkiye burada olanlara kayıtsız kalmaz ve kalmalıdır. Türkiye Suriye halkının yanındadır.

Ortadoğu sizce düzelmeye mi yoksa yeni bir dünya savaşı çıkabilir mi?

Prof. Dr. Hale Şıvgın: Ortadoğu'da Arap İsrail çatışması, İran nükleer silah gerginliği, İran İsrail gerginliği, Irak'ta Suni Şii çatışmaları ve buna benzer durumların bir müddet sonra düzeleceği ve burada taşların yavaş yavaş oturacağı kanısındayım. Ancak Orta doğudaki meseleler Türkiye olmadan çözülemez. Burada batılıların Türkiye ile beraber hareket etme istekleri var. Çünkü tarih, din, soy bağlarımız mevcut olduğu gibi ekonomik ilişki potansiyelimiz de çok yüksek. Son olarak burada birleşmiş milletlerin görevini tam yapmadığını belirtmek isterim. Bunu Irak Savaşında da görmüştük. I. Dünya Savaşından sonra da aynı durum söz konusudur. Çözumsuzlüğün ana sebebi ise güvenlik konseyindeki beş daimi üyenin çıkarlarının örtüşmemesidir. Bunu I. Dünya Savaşından sonra da görmüştük. Yakın zamanda II. Körfez savaşında yani Irak'ta da görmüştük. Son olarak bölge barışı için Türkiye'nin ekonomik yönden güçlü olması ve iç barışı sağlaması önem arz etmektedir. Türkiye ne kadar büyük ve güçlü hale gelirse sorunun çözümü o kadar kolaylaşır.

Ortadoğu için Osmanlı devleti hakkında kısaca ne diyebilirsiniz?

Doç. Dr. Şennur Şenel: Arap Ortadoğu'sunun büyük bir kısmı İran hariç 16. yüzyıldan 1. Dünya Savaşı'na (1913-1914) kadar, (400 yıl) Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmıştır. Devlet, bu kadar büyük ve geniş bir sahada, büyük kısmı aşiret düzeninde yarı yerleşik olan halkı idare etmekte zaman zaman güçlük çekmiştir. Sıkıntılı temelde, değişik sebeplerle ortaya çıkan aşiret ayaklanmaları vardır. Osmanlı hâkimiyetinde iken, Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarını içeren bölge, devletin doğrudan doğruya merkeze bağlı vilayetlerini oluşturmaktaydı. 19. yüzyılın ilk yarısından sonra Ortadoğu'da Batılı devletlerin müdahaleleri başladı. Bu müdahalelerde en büyük rolü İngiltere ve daha sonra A.B.D. oynamıştır diyebilirim. Ayrıca aşağıdaki tabloda Ortadoğu ülkelerini bağımsızlık tablosuna

Doç. Dr. Şennur Şenel

bakabilirsiniz. Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlık tarihleri aşağıdaki gibidir;

	Ülke	Türk İdaresi Sonu	İngiliz Etkisi Başl.	Bağımsızlık Tarihi	Ayrıldığı Ülke
1	Bahreyn	1913	1892	15.08.1971	İngiltere
2	B.A.E.	-	1853	02.12.1971	İngiltere
3	Irak	1918	1920	03.10.1932	İngiltere
4	İran	-	-	01.04.1979	İran
5	İsrail	1916	1897	14.05.1948	İngiltere
6	Katar	1916	1868	03.09.1971	İngiltere
7	Kıbrıs	1916	1878	16.08.1960	İngiltere
8	Kuveyt	1918	1899	19.06.1961	İngiltere
9	Lübnan	1916	1861	22.11.1943	Fransa
10	Mısır	1831	1882	28.02.1922	İngiltere
11	Suriye	1916	1916	17.04.1946	Fransa
12	Suudi Arabistan	1913	1913	23.09.1932	Suudi
13	Umman	-	1873	06.11.1996	Umman
14	Ürdün	1916	1920	25.05.1946	İngiltere
15	Yemen	1918	1839	30.11.1967	İngiltere

Ortadoğu üzerinde yürütülen politikalar ve Türkiye'nin yeri nedir?

Prof. Dr. Mustafa Turan: 1815 Viyana Kongresi'nden sonra siyasi literatüre giren "Şark Meselesi" tabiriyle halklara özgürlük ve hürriyet vaat ediliyor, böylece mutlu, müreffeh ve tozpembe bir dünya tablosu çiziliyordu. Böylece Batı, Doğu'yu istediği gibi şekillendirirken sanayileşmiş büyük devletlerin Doğu'nun zenginliklerini sömürmek yarışında oldukları gizlenmiş oluyordu. 19. yüzyılda temel haklar ve özgürlükler temelinde yürütülen politikalarla önce Osmanlı parçalandı, sonra paylaşıldı. Emperyal irade, Osmanlı'nın Avrupa yakasını (neredeyse tamamını) kurdukları devlet/ciklerle ele geçirdiği gibi I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Anadolu dâhil olmak üzere Ortadoğu'nun tamamında hâkimiyet kurdu. 400 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Ortadoğu coğrafyası, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinden sonra Rusya-Avrupa devletleri-ABD arasındaki emperyalist mücadelenin merkezinde yer aldı ve Osmanlı dönemindeki huzuru hiçbir zaman bulamadı. Yeni dünya düzeninde etnik, dini/mezhebi politikalarla bölgede oluşturulan kaos Ortadoğu'nun geleceğini kararttı. Bugün de "küreselleşme" tabiriyle insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi göz kamaştırıcı sözlerle "bahar havası" estiriliyor, bölgede yaşayan halklara yine tozpembe bir dünya vaat ediliyor.

Meseleye reel-politik açıdan bakılırsa dünya petrol rezervlerinin yüzde 65,3'ü, doğal gaz rezervlerinin yüzde 36,1'i Ortadoğu'da bulunuyor. Buna karşılık Ortadoğu (aynı zamanda dünya) üzerindeki rakiplerin

Prof. Dr. Mustafa Turan

enerji kaynaklarına bağımlı oldukları göz önünde bulundurulursa bölgenin stratejik önemi ve mücadelenin/kaosun boyutu daha iyi anlaşılır.

Bugün ABD, Ortadoğu'da kontrolü tamamen ele

geçirmiş gözükmektedir. ABD'nin rakipleri üzerinde ekonomik baskı kurabilmesi için sadece Ortadoğu petrollerini kontrol altında buldurması yeterli olacaktır.

İstiklal Harbi'nden sonra yeni Türk devletinin, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak Batı'yı referans alarak dünya düzeninde bir yer edinmeye çalıştığı dönemde Ortadoğu'daki dinamikleri göz önünde bulunduramadığı bir gerçektir. Bu dönemde İngiltere ile Fransa, Basra Körfezi'nden Irak'a, Suriye'ye, Mısır'a, Yemen'e kadar Ortadoğu'nun hemen hemen her yerinde hâkim oldular. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da bölge ABD ile Rusya'nın etkisi ve hegemonyası altına girdi. Soğuk savaş sonrası dönemde de Türkiye'nin kendi inisiyatifleri ile Ortadoğu'ya girmesi engellendi.

Türkiye istese de istemese de her bakımdan Ortadoğu'nun merkezinde yer almaktadır. Her şeyden önce enerji kaynaklarının gerek Atlantik gerekse Avrupa piyasalarına ulaştırılmasında en ekonomik yol Türkiye'dir. Ayrıca petrol ve diğer enerji kaynaklarında olduğu gibi bölgede "SU"yu yönetmek ve denetlemek Ortadoğu'daki karışıklıkların başka bir yönünü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak; küresel güçler Yakınçağ'da Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılmasında takip ettikleri politikaları aynıysa yürütmektedirler. Bölgede Osmanlı dönemindeki gibi huzurlu bir ortamın oluşması hiç birinin işine gelmez. Bölge halkının, ekonomik ve sosyal şartları ile anti-demokratik rejimler yüzünden cahil kaldıkları düşünülürse kendi inisiyatifleri ile mevcut sömürüden ve gelecekte duçar olacakları zilletten kurtulmaları da mümkün gözüküyor. Bir Ortadoğu ülkesi olan Türkiye'nin, bölgenin huzuru kadar kendi gücü ve güvenliği için Ortadoğu'daki bütün gelişmeleri yakından takip etmesi ve bölgedeki etkinliğini artırması gerekmektedir. Türkiye'nin, pragmatik ve reel gerekçeleri olduğu kadar tarihi ve kültürel birlikten gelen (sosyal, ekonomik ve politik) dinamikleri değerlendirmesi kaçınılmaz ve mümkündür.

Bu görüşler doğrultusunda Ortadoğu'nun bugünkü durumu şöyledir:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin, Orta

Doğu'yu koruma görevini ABD'ye teslim etmesini takiben, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve Sovyetler Birliği arasında bölgeyi ve bölge kaynaklarını kontrol etme konusunda ciddi sorunlar ve rekabet yaşanmıştır. 1950'li yıllarda bölgede meydana gelen devrimler sonucunda, bölgedeki bazı devletler üzerinde Sovyetlerin etkisi artmıştır. Mısır, Irak ve Suriye gibi ülkelerde devlet kontrollü ekonomiye geçilmiştir. Bunun aksine, İsrail ve Ürdün gibi batı yanlısı ülkeler ise batının iktisadi, teknik ve askeri yardımlarından yararlanmışlardır. Ancak, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Sovyet etkisi altındaki Orta Doğu ülkeleri olumsuz birçok koşulla karşılaşmıştır. Ayrıca İran ve Irak gibi bölge ülkeleri maruz kaldıkları ambargolar nedeniyle çok ciddi ekonomik sıkıntılar çekmişler ve ekonomik yapıları oldukça zayıflamıştır.

ABD'nin bölge üzerine politikalarını belirleyen diğer temel nedenlerin başında İsrail'in güvenliğinin sağlanması, Arap-İsrail barış sürecinin olumlu şekilde sonuçlanması ilımlı Körfez devletlerinin güvenliğinin temin edilmesi ve bu devletlerle ilişkilerin güçlendirilmesi, Basra Körfezi'nin kontrol altına alınması ve askeri güce dayanak oluşturacak yeni üsler ve askeri ittifaklarla bölge devletleriyle ilişkilerin, geliştirilmesi gelmektedir. ABD bölge ülkelerinin ve Basra Körfezi'nin Sovyet etki ve kontrolüne girmesine karşı geleneksel İngiliz politikasının yerini almış ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirirken tampon işlevi gören ülkelere askeri ve teknik yardımlarda bulunmuştur. ABD bölgeyi kendisi için tehdit oluşturan güçlerden uzak tutmayı en önemli stratejik çıkarılardan biri olarak görmüştür.

Sonuç olarak görüleceği üzere "Orta Doğu"daki dostluklar da düşmanlıklar da sanıldığı kadar yeni ve değişken değildir. Bölgede yer alan ayrılıkçı unsurlar, yaşanan Haçlı Seferleri ve Moğollarla yaşanan acı olaylarda ortaya çıkan ittifakların yansımaları gibidirler. Bugün oluşan güç dengeleri ve aktörler seviyesinde yaşanan mücadelenin aktüel görüntüsünün perde arkasına bakıldığında çok yaşlı yüzler ve eski hesapların ortaya çıkması kimseyi şaşırtmamalıdır. "Bugünün dününden farkı nedir?" diye sorulursa cevap çok basittir. Siyasi konjunktörün değişimi ve dünün bölge'deki süper devletleri bugün yoktur. Bu devletlerin çoğu da bu bölgede Türklerin kurduğu devletlerdir. Dün Bölge'de özne rolü üstelenecek, kendi kimliği, ekonomisi ve varlığı ile olup bitene kendince müdahale edebilecek güçler varken bugün ancak ittifaklarla olaylara müdahale şansı bulunan bir siyasi manzara söz konusudur. Bir bölgenin tarihî potansiyelleri ve zaafı iyi tahlil edilmedikçe tarihî ve kültürel kodlar ihmal edilerek güncel gelişmeler üzerinden inşa edilecek her siyaset, derin bağların ve köklerin darbesini yemeye mahkûm olacaktır.